

dr hab. Ewa Dźwierzynska, prof. UR

Uniwersytet Rzeszowski

Instytut Filologii Rosyjskiej

tel. (17) 872 12 21

e-mail: e_dzwie@poczta.onet.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6408-0295>

WPLYW ROZWOJU PAMIĘCI DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM NA ORGANIZACJĘ NAUKI JĘZYKA OBCEGO

ABSTRAKT

Zrozumienie prawidłowości rozwoju procesów poznawczych dzieci w młodszym wieku szkolnym, a szczególnie ich możliwości pamięciowych, jest niezbędne w celu optymalizacji procesu kształtowania i rozwoju umiejętności zapamiętywania materiału językowego. Uwzględnienie specyfiki rozwoju psychofizycznego dzieci oraz prawidłowości zapamiętywania pozwala na właściwe organizowanie procesu dydaktycznego zmierzającego do skutecznego kształtowania i rozwoju umiejętności zapamiętywania. W pracy z uczniami należy pamiętać o możliwościach przezwycięzania ograniczeń pamięci (dzięki wykorzystaniu emocji) oraz postrzegania wielozmysłowego, które mają duży wpływ na szybkość i trwałość zapamiętywania.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na specyfikę funkcjonowania i rozwoju pamięci uczniów w młodszym wieku szkolnym, rozwój wiedzy o własnej pamięci oraz możliwości wykorzystania technik i strategii pamięciowych w przyswajaniu języka obcego.

Słowa kluczowe: młodszy wiek szkolny, zapamiętywanie, strategie pamięciowe, metapamięć

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF MEMORY DEVELOPMENT AMONG CHILDREN AT A YOUNGER SCHOOL AGE ON THE ORGANIZATION OF FOREIGN LANGUAGE

Understanding the regularity of cognitive processes among students at a younger school age, especially their memory possibilities, is necessary in order to optimize the learning process and develop memorization skills regarding language material.

Taking into account the specificity of the psychophysical development of children and the correctness of memorization allows for proper organization of the didactic process aiming at effective shaping and development of the memorizing skills. When working with students it is important to remember the possibilities to overcome memory limitations by using emotions

and multi-sensory perception, which have a big impact on the speed and durability of memorizing.

The purpose of this article is to draw attention to the specificity of the functioning and developing of the memory of students at a younger school age, developing knowledge and memory, and the possibility of using memory techniques and strategies in the acquisition of a foreign language.

Key words: early school education, memorizing, memory strategies, metamemory

1. Wprowadzenie

Działania zmierzające do kształtowania i rozwoju umiejętności zapamiętywania materiału językowego powinny opierać się na wynikach badań nad nauczaniem języków obcych prowadzonych w takich dyscyplinach naukowych, jak psychologia, psycholingwistyka czy neurolingwistyka. Pozwalają one zrozumieć przebieg procesów pamięciowych oraz odpowiednio organizować pracę nauczycieli i uczniów na lekcjach języków obcych dzięki uwzględnieniu prawidłowości rozwojowych uczniów.

Młodszy wiek szkolny charakteryzuje się dużym tempem rozwoju procesów poznawczych, w tym dynamicznym kształtowaniem pamięci. Od jej właściwego rozwoju zależy rozwój intelektualny dziecka, a dobra pamięć często decyduje o jego sukcesach w nauce i staje się źródłem motywacji.

Właściwe korzystanie z pamięci wymaga zrozumienia jej natury. Dzieci stopniowo, często z pomocą swoich nauczycieli, poznają jej uwarunkowania, uczą się jak najlepiej się nią posługiwać przy wykonywaniu zadań pamięciowych. Świadome wykorzystywanie przez nie pamięci wymaga od nauczycieli posiadania pewnej wiedzy o rozwoju psychofizycznym dzieci i przebiegu procesów pamięciowych przydatnej w doborze odpowiednich form i metod pracy, będących wsparciem w kształtowaniu zdolności pamięciowych uczniów i systematycznym ich rozwoju i we wdrażaniu uczniów do kierowania własną pamięcią.

W prezentowanym artykule przedstawione są informacje dotyczące rozwoju psychofizycznego dzieci w młodszym wieku szkolnym związane z rozwojem umiejętności zapamiętywania oraz możliwościami wykorzystania strategii pamięciowych w przyswajaniu języków obcych, które mogą być potrzebne nauczycielom w odpowiednim kierowaniu procesem dydaktycznym.

2. Rozwój psychofizyczny dzieci w młodszym wieku szkolnym

Młodszy wiek szkolny, określany również jako późne dzieciństwo, jest to okres od 7. do 12. roku życia. Zachodzą wówczas duże zmiany zarówno w rozwoju fizycznym, jak i psychicznym. Zabawa, która była dotychczas dominującą działalnością dziecka, zostaje zastąpiona przez naukę szkolną. Zadania stawiane przed dzieckiem przez szkołę wyraźnie ukierunkowują dynamicznie rozwijające się procesy poznawcze, które stają się coraz bardziej dowolne i przebiegają z coraz większym udziałem świadomości dziecka, które uczy się kierowania swoją uwagą, spostrzeganiem, pamięcią i uczeniem się. Koniec wieku przed-szkolnego i pierwsze lata pobytu dziecka w szkole są szczególnie istotne dla jego dalszego rozwoju¹.

W omawianym okresie aktywność poznawcza dziecka staje się dowolna, selektywna i systematyczna. Potrafi ono dowolnie koncentrować swoją uwagę i obejmować nią więcej elementów niż w poprzednim okresie (od 3. do 6. roku życia), a także zapamiętywać oraz stosować różne zabiegi ułatwiające przyswajanie zapamiętanego materiału, czyli tak zwane strategie pamięciowe, takie jak na przykład powtarzanie².

Rozwija się wrażliwość wzrokowa i słuchowa, sprzyjająca opanowaniu umiejętności czytania i pisania. Stopniowe doskonalenie się procesów myślenia, spostrzegania, uwagi, pamięci i mowy wywiera pozytywny wpływ na rozwój umysłowy dzieci w młodszym wieku szkolnym. Nauka w szkole wykorzystuje naturalny potencjał dziecka do nauki, pobudza jego ogólny rozwój, wspomaga kształtowanie się pamięci. Lidia Wołoszynowa pisze:

W związku z początkiem systematycznego nauczania i w procesie tego nauczania, dokonuje się u dzieci w młodszym wieku szkolnym wzmoczony rozwój pamięci i jakościowa jej przemiana. Od tych przeobrażeń w procesach pamięci, prowadzących do szybszego zapamiętywania różnorodnego materiału, trwalszego jego przechowywania oraz łatwiejszego dowolnego reprodukowania zależy w dużym stopniu skuteczność uczenia się szkolnego dzieci³.

U dzieci w młodszym wieku szkolnym zachodzą również znaczące zmiany w rozwoju emocjonalnym i kształtowaniu osobowości. Ma miejsce wzmocniona aktywność i zaangażowanie dziecka w wykonywane czynności oraz potrzeba

¹ L. Wołoszynowa, *Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, M. Żebrowska (red.), Warszawa 1982, s. 522.

² M. Jagodzińska, *Nowe problemy w badaniach nad rozwojem pamięci*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej”, 1993, nr 1, s. 21–30.

³ L. Wołoszynowa, *Młodszy wiek szkolny...*, s. 582.

wyraźnia własnych przeżyć przez zabawę i twórczą działalność (spontaniczny ruch), taniec, śpiew, rysowanie, malowanie, konstruowanie, tworzenie neologizmów językowych⁴. Dzieci w wieku od 9 do 12 lat chętnie się uczą, łatwo opanowują nowe nawyki ruchowe⁵. Wykonywanie tych czynności wzbudza uczucia i emocje, które mają duży wpływ na szybkość i trwałość zapamiętywania. Umiejętności te można wykorzystywać, łącząc aktywność ruchową z nauką języka obcego, zgodnie z ogólną zasadą zapamiętywania, według której „osobnik zapamiętuje tylko to, co jest włączone w jego działanie”⁶. Aktywność ruchowa angażuje dzieci, wyzwala pozytywne emocje, a informacje związane z emocjami są łatwiej zapamiętywane, gdyż ośrodek emocji w mózgu jest blisko związany z systemem pamięci długotrwałej⁷. Intensywne emocje, zaniepokojenie i poczucie nowości niejako automatycznie angażują uwagę i wpływają na długotrwałe zapamiętanie. Im większe wrażenie w momencie postrzegania wywarły percypowane treści, „tym bardziej wyrazisty pozostawia ślad w mózgu i tym łatwiej możemy je sobie przypomnieć”⁸.

Stwierdzono na przykład, że dzieci zapamiętują więcej obrazków, gdy układają je według jakiejś zasady niż wtedy, gdy są prośzone tylko o ich zapamiętanie⁹. W edukacji wczesnoszkolnej często wykorzystywana jest metoda *Total Physical Response*, czyli technika reagowania całym ciałem, zgodnie z którą dzieci łatwiej zapamiętują, gdy procesom poznawczym towarzyszy ruch, który ułatwia im zrozumienie słów i zwrotów¹⁰. Ruch jest naturalną potrzebą dzieci i jest korzystny w rozwoju ich możliwości zapamiętywania (szczególnie u kinestetyków). Często stosowaną w tym okresie techniką towarzyszącą zapamiętaniu, odpowiadającą kinetycznemu stylowi uczenia się dzieci jest reagowanie gestem lub wykonywanie czynności związanych z treścią opanowywanych tekstów.

Połączenie wykonywania czynności, aktywności ruchowej i zabawy z nauką języka (np. zapamiętywanie piosenek, wierszy czy bajek), które wzbudzają silne przeżycia i wywołują żywe obrazy, pozytywnie wpływa na uczenie się¹¹,

⁴ I. Adamczyk, *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 2000, s. 178.

⁵ R. Przewęda, *Rozwój somatyczny i motoryczny*, Warszawa 1981, s. 170.

⁶ W. Szewczuk, *Podstawy psychologii: podręcznik akademicki*, Warszawa 2000, s. 189. Aktywność ruchowa jest jedną z form działania ucznia. Zapamiętywaniu w znacznym stopniu sprzyja także aktywność myślowa (por. A.M. Wejn, B.J. Kamieniecka, *Tajemnice pamięci*, Warszawa 1976, s. 251).

⁷ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Poznań 2003, s. 125.

⁸ A.M. Wejn, B.J. Kamieniecka, *Tajemnice pamięci...*, s. 161.

⁹ A.A. Smirnow 1951, P.I. Zinczenko 1961 za: M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci w dzieciństwie*, Gdańsk 2003, s. 21.

¹⁰ J.J. Asher, *The Total Physical Response Approach to Second Language Learning*, „The Modern Language Journal” 1969, vol. 53, 1, s. 3–17.

¹¹ Uczenie się nie mogłoby zachodzić, gdyby nie istniała pamięć. Istotą uczenia się jest zdolność mózgu do kodowania i przechowywania bieżących doświadczeń.

rozwija pamięć dzieci, która jest zapewne związana również z rozwojem układu nerwowego.

Hipoteza, zgodnie z którą dziecko osiąga lepsze niż dorośli rezultaty w uczeniu się języków obcych ma swoje uzasadnienie w fizjologii. Dzięki biologicznemu dojrzewaniu mózgu pamięć staje się coraz sprawniejsza¹². U dzieci w omawianym wieku znacznie wzrasta ciężar mózgu, wynosząc u 9-letniego dziecka już 1300 gramów, gdy tymczasem mózg dorosłego waży około 1400 gramów. Najszybciej rosną i rozwijają się płaty czołowe, dojrzewa kora mózgowa¹³. U dzieci w wieku najkorzystniejszym dla nauki języka¹⁴ „pewne sfery mózgu są specjalnie plastyczne i chłonne, potem nieuchronnie wydają się zastygać, mniej żywo reagować, stawać się mniej chłonne”¹⁵. Zdaniem Włodzimierza Szewczuka wraz z rozwojem kory mózgowej rośnie sprawność zapamiętywania. Ontogenetycznie zwiększa się ona w miarę ćwiczenia na podstawie już wytworzonych związków czasowych¹⁶. Jednak niezależnie od podejmowanych działań już po 10. roku życia zaczynają się trudności z przyswajaniem języka obcego, które znacznie wzrastają po 15. roku życia¹⁷. W młodszym wieku szkolnym ma miejsce wyraźny rozwój struktur mózgowych i procesów psychicznych dziecka, w związku z czym należy uznać, że jest to ważny okres rozwojowy sprzyjający nauce języków obcych i zadbać o należyte jego wykorzystanie.

3. Rozwój pamięci dziecka

W młodszym wieku szkolnym rozwijają się takie cechy pamięci, jak szybkość, trwałość i pojemność. Rozpoczynając naukę w szkole, dzieci są w stanie wiele się nauczyć, ale nie panują jeszcze nad swoją pamięcią, nie potrafią jej odpowiednio kontrolować¹⁸. Zapamiętywanie jest niedoskonałe, na ogół przy-

¹² M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 64.

¹³ M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża, *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985, s. 134–135.

¹⁴ Na przykład kanadyjski neurochirurg Wilder Penfield wskazuje na wiek około 8 lat jako optymalny dla przyswajania języków. Uważa się również, że okres między 4. i 8. rokiem bardzo sprzyja nauce języka (zob. J. Brzeziński, *Nauczanie języków obcych dzieci*, Warszawa 1987, s. 27).

¹⁵ A. Preibisz, *Zagadnienie doboru słownictwa w nauczaniu języków obcych*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975*, F. Grucza (red.), Warszawa 1979, s. 128–129.

¹⁶ W. Szewczuk, *Podstawy psychologii: podręcznik...*, s. 207.

¹⁷ H. Stasiak, *Wybrane psychodydaktyczne uwarunkowania uczenia się i nauczania języków obcych*, Gdańsk 1992, s. 26.

¹⁸ M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża, *Psychologia rozwojowa...*, s. 136.

padkowe, w znacznym stopniu mechaniczne. Dziecko łatwo zapomina i często myśli, że już coś zapamiętało, chociaż tak nie jest. Pierwszoklasista często nie pamięta tego, co było zadane do domu, chociaż łatwo i szybko zapamiętuje (mimowolnie) to, co go interesuje, i to, co wzbudza w nim silne uczucia.

Wraz z rozwojem dzieci następuje stopniowe przechodzenie od pamięci mechanicznej do logicznej oraz od zapamiętywania niezamierzonego (pamięć mimowolna) do zamierzonego (pamięć dowolna)¹⁹. W wieku przedszkolnym przeważa pamięć mimowolna. Cechuje ona jeszcze dzieci w początkowych latach wieku szkolnego, które „zapamiętując rozumowo opierają się przeważnie na poglądowo postrzeganych związkach między przedmiotem i zjawiskiem”²⁰. Nauka szkolna stwarza warunki i bodźce do kształtowania się pamięci dowolnej. Dzieci uczą się stawiać przed sobą zadania zapamiętania i stopniowo wraz z rozwojem umysłowym zdobywają pewną kontrolę nad własną pamięcią. Niedostatecznie rozwinięta pamięć dowolna powoduje, że zwracanie się do dzieci, u których dominuje jeszcze zapamiętywanie mimowolne, by coś zapamiętały, mija się z celem. Dzieje się tak dlatego, że nie wiedzą one, co trzeba robić, żeby zapamiętać:

Samo polecenie, jako niezrozumiałe, niekiedy wpływa wyraźnie zaburzająco. Przejawem tego może być obniżenie rezultatów zapamiętywania w stosunku do tych, jakie dziecko uzyskuje w sytuacji, gdy polecenia takiego nie otrzymało²¹.

Dzieci w młodszym wieku szkolnym nie mają jeszcze dostatecznego doświadczenia w zapamiętywaniu, nie wiedzą, jak korzystnie wpływać na uczenie się. Jeśli zostanie im specjalnie postawione zadanie uporządkowania myśli, wymyślenia tytułów do poszczególnych części tekstu, opracowania planu materiału, są w stanie je wykonać. Jednak bez wskazówki nauczyciela nie potrafią posłużyć się tym wszystkim jako środkiem zapamiętania²².

Badania wykazały, że wraz ze wzrostem wieku dzieci rośnie efektywność ich pamięci. Trend rozwojowy utrzymuje się w pierwszych dwóch dekadach życia²³. Do 15. roku życia rośnie zakres pamięci bezpośredniej²⁴, który później

¹⁹ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 186.

²⁰ A.M. Wejn, B.J. Kamieniecka, *Tajemnice pamięci...*, s. 153.

²¹ Z. Włodarski, *Z tajemnic ludzkiej pamięci*, Warszawa 1990, s. 194.

²² Ibidem, s. 153–154.

²³ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 20.

²⁴ Pamięć bezpośrednia (krótkotrwała, nietrwała, świeża) dotyczy materiału, który ma być odtworzony zaraz po zapamiętaniu, czyli informacji wykorzystywanych na bieżąco; materiał jest zapamiętany na krótko, zazwyczaj zostaje zapomniany zaraz po zaprzestaniu powtarzania podtrzymującego. Jej pojemność, wyrażona liczbą Millera, wynosi $7+/-2$ elementy. Jest to wartość stała,

ulega już tylko bardzo niewielkim zmianom²⁵. Dzięki temu dzieci potrafią powtórzyć coraz więcej usłyszanych elementów wypowiedzi (słów, sylab). Ograniczenia pamięci krótkotrwałej sprawiają, że ucząc osoby od 15. roku życia, jednorazowo na lekcji możemy wprowadzać maksymalnie 9 jednostek leksykalnych. Natomiast w młodszym wieku szkolnym maksymalna ilość wyrazów przekazywana podczas jednego spotkania z językiem powinna znajdować się w obrębie trzech do sześciu słów²⁶. Liczba ta może ulec zwiększeniu na skutek systematycznie prowadzonych ćwiczeń korzystnie wpływających na zwiększenie pojemności pamięci lub poprzez inne działania mające na celu organizowanie zapamiętywanych elementów. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że dokonujący się z wiekiem życia dzieci postęp w organizowaniu treści można przyspieszać²⁷. Właściwy rozwój pamięci może mieć miejsce wówczas, gdy nauczyciel będzie ukierunkowywał działania uczniów przez stosowanie odpowiednich form pracy i materiałów dydaktycznych oraz wdrażał ich do wykorzystywania technik i strategii zapamiętywania.

4. Rozwój umiejętności zapamiętywania. Strategie pamięciowe

Rozpoczynając naukę w szkole, dziecko staje przed koniecznością zapamiętywania materiału, który (jak wspomniano wcześniej) nie jest już związany z zabawą. Dość często zdarza się, że jest to również dla niego materiał mało interesujący. Trudności z zapamiętywaniem materiału, szczególnie jeśli dziecko nie może ustalić w nim związków logicznych, są pokonywane za pomocą wielokrotnych powtórzeń²⁸, które biorąc pod uwagę fakt, że dzieci szybko zapominają, należy dobrze zaplanować.

Dzieci w wieku przedszkolnym oraz rozpoczynające naukę w szkole opanowują materiał dosłownie i w taki sposób również go odtwarzają. Wielokrotnie, bez dokonywania jakichkolwiek przekształceń, powtarzają one słowo w słowo

niezależnie od tego, czy elementami są sylaby, słowa czy też większe porcje informacji (ang. *chunks*), np. całe frazy, co sprawia, że tworząc większe porcje informacji, można lepiej wykorzystać pojemność pamięci. Zdolność grupowania mniejszych jednostek pozwala zapamiętywać więcej informacji. Maksymalna liczba jednostek leksykalnych przekazywana podczas jednego spotkania z językiem dzieci w młodszym wieku szkolnym powinna znajdować się w obrębie od trzech do sześciu słów.

²⁵ Z. Włodarski, *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Warszawa 1974, s. 333.

²⁶ M. Materniak, *Pedagogika Marii Montessori i jej wykorzystanie w procesie wczesnej nauki języka obcego*, Częstochowa 2008, s. 80.

²⁷ Z. Włodarski, *Z tajemnic...*, s. 338.

²⁸ Powtórzenia to pierwsza stosowana przez dzieci strategia pamięciowa.

materiał, który ma być zapamiętany. Ograniczony zakres pamięci bezpośredniej sprawia, że nie jest to zadanie łatwe. Jednostajne powtarzanie szybko powoduje zmęczenie uczniów i osłabia ich motywację do nauki. Można temu przeciwdziałać przez wprowadzanie krótkich przerw lub stosowanie różnorodnych form pracy. Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela mogą też wykonywać ćwiczenia mające na celu zwiększenie pojemności pamięci bezpośredniej.

Zapamiętywanie przez powtarzanie mogą uatrakcyjnić różne zabawy językowe, które włączają w ten proces ekspresję i wyobraźnię, przez co sprzyjają koncentracji uwagi²⁹. W celu zmniejszenia liczby powtórzeń wyrazów lub zwrotów języka obcego, które mają zostać dokładnie zapamiętane, można na przykład zachęcać dzieci, aby powtarzały w różny sposób, tj. głośnie lub ciszej, bardzo wysokim lub bardzo niskim głosem. Ten sposób powtarzania angażuje emocje³⁰ i zapobiega znużeniu. Powtarzanie i zapamiętywanie wyrazów można również ułatwić i uatrakcyjnić, łącząc je z poglądowością wizualną, gdyż jak wiadomo, ilustracja pomaga w przyswajaniu informacji słownych. Zapamiętywanie wyrazów ułatwia niektórym uczniom (szczególnie w grupach dzieci rozpoczynających naukę w szkole) samodzielne wykonywanie przez nich rysunków. Rysowanie angażuje dzieci i jest korzystniejsze niż oglądanie gotowych, podpisanych obrazków³¹. Możliwość zaangażowania w procesy pamięciowe i synchronizacja pracy lewej i prawej półkuli mózgowej wówczas, gdy podczas słuchania i powtarzania słów dziecko równocześnie rysuje lub koloruje obrazki, korzystnie wpływają na trwałość zapamiętywania. Stymulowaniu i rozwijaniu różnych obszarów mózgu dziecka oraz kształtowaniu nowych połączeń między półkulami powinno również sprzyjać rysowanie raz jedną, raz drugą ręką lub obiema naraz.

Spostrzeganie polisensoryczne tworzy optymalne warunki dla wspomagania rozwoju psychofizycznego i jest szczególnie korzystne dla osób mających problemy z zapamiętywaniem. Ze względu na udział zmysłów w procesie uczenia się możemy wyróżnić co najmniej trzy grupy uczniów:

1. kinestetyczno-dotykowi, którzy najlepiej przyswajają wiedzę, gdy są w coś zaangażowani, poruszają się, doświadczają na sobie, eksperymentują;

²⁹ Przykłady gier zob. T. Siek-Piskozub, *Gry i zabawy w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1997; E. Dźwierzynska, *Zastosowanie gier leksykalnych w rozwijaniu pamięci asocjacyjnej*, „Języki Obce w Szkole” 2011, nr 3, s. 22–25.

³⁰ Na wpływ emocji na zapamiętywanie wskazuje W. Szewczuk, który nie precyzuje jednak, jakie rodzaje emocji pozytywnie wpływają na ten proces (zob. W. Szewczuk, *Podstawy psychologii: podręcznik...*, s. 201).

³¹ E. Dźwierzynska, *Sposoby optymalizacji przyswajania materiału leksykalnego w procesie nauczania języka obcego*, Rzeszów 2012, s. 167.

2. wzrokowcy – najlepiej się uczą, gdy widzą obraz tego, co mają zapamiętać (może to być również obraz graficzny zapamiętywanego wyrazu);
3. słuchowcy – preferują naukę przez dźwięk – muzykę i mowę³².

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że człowiek zapamiętuje zaledwie 15% informacji odbieranych słuchowo, 25% informacji wzrokowych, 50% jednocześnie słyszanych i widzianych oraz około 75% informacji zdobytych samodzielnie³³. Dlatego tak ważne jest jednoczesne stosowanie bodźców audialnych, wizualnych i kinestetycznych, aby dostarczone do mózgu informacje były trwale zapamiętywane. Takie działania aktywizują uczniów i wspomagają ich pamięć.

Na zapamiętywanie ma wpływ również sposób, w jaki przyswajane są elementy języka. Zwiększenie ilości zapamiętywanych informacji jest możliwe podczas ich organizowania, które może opierać się na różnego rodzaju związkach pomiędzy elementami treści na przykład na przynależności do wspólnych kategorii, podobieństwie wewnętrznym, związkach przyczynowo-skutkowych, następstwie czasowym³⁴. Słownictwo jest lepiej zapamiętywane, gdy pojawia się w kolejnych ćwiczeniach w różnych kontekstach. Wykonywane ćwiczenia powinny zapewnić trwałość zapamiętywania wyrazów przez wielość skojarzeń, w których wystąpiły na przykład: z kontekstem, z tematem, którego dotyczą, z innymi wyrazami rozpoczynającymi się na tę samą literę, z innymi wyrazami należącymi do tej samej kategorii, z osobami, przedmiotami lub klasami zjawisk, do których należą. Nowe wyrazy powinny zostać włączone w dotychczasowy system skojarzeń. Korzystne jest zapamiętywanie wyrazów całymi rodzinami, gdyż oszczędza to wysiłku i czasu przeznaczonego na naukę³⁵. Najczęściej, jeśli chcemy osiągnąć skuteczność zapamiętywania, musimy łączyć różne typy skojarzeń, stosować skojarzenia zarówno racjonalne, jak i nieracjonalne³⁶. Duże znaczenie ma angażowanie dzieci w organizowanie zapamiętywanych treści i tworzenie własnych skojarzeń. Szczególnie te, oparte na fantazji dziecka, często absurdalne i przejawiskawione, a zarazem oryginalne skojarzenia budzą emocje i pozwalają szybko i trwale zapamiętywać. W ten sposób, bazując na wyobraźni, możemy sprawić, że zapamiętywanie nie będzie wymagać zbyt wiele wysiłku, stanie się ciekawe, zabawne i będzie sprawiać dzieciom radość.

³² G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu...*, s. 130–131.

³³ Schiffler 1989, za: J. Iluk, *Jak uczyć małe dzieci języków obcych*, Częstochowa 2006, s. 48.

³⁴ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 212.

³⁵ S. Garczyński, *Motywacja w nauce języków*, „Języki Obce w Szkole” 1967, nr 5, s. 248.

³⁶ J. de Rotrou, *Pamięć doskonała*, Warszawa 1998, s. 102.

Uczniowie w pierwszych klasach szkoły podstawowej w sytuacjach, w których wymagane jest od nich dosłowne zapamiętanie na przykład tekstu piosenki czy wiersza, stosują bierne strategie pamięciowe. Strategia zapamiętywania polegająca na wielokrotnych powtórzeniach, która jest stosowana jeszcze przez dzieci rozpoczynające naukę w szkole, powinna stopniowo być wypierana przez inne techniki pozwalające na trwałe zapamiętywanie, szybkie przywoływanie zapamiętanych treści oraz wierne ich odtwarzanie. Jednak zdarzają się uczniowie, którym stosowanie innych strategii pamięciowych niż wielokrotne powtarzanie sprawia duże trudności. Są to najczęściej osoby, u których znacznie rozwinęła się pamięć mechaniczna i które często, również w późniejszym wieku, skutecznie zapamiętują pojedyncze elementy, na przykład wyrazy i ich formy, wielokrotnie je powtarzając. W tym przypadku trwałość przyswajania elementów językowych zapewnia znaczna liczba powtórzeń i rozłożenie ich w czasie w ten sposób, aby uniemożliwić zacieranie śladów pamięciowych³⁷. Istnieją sposoby (techniki), które pozwalają wypracować umiejętność szybkiego, mechanicznego zapamiętywania elementów języka przez zwiększanie pojemności pamięci czy też stosując chwyt pamięciowe (mnemotechniki)³⁸. Aleksander M. Wejn i Berta J. Kamieniecka twierdzą, że mnemotechniczny sposób zapamiętywania nie doskonali pamięci, może jednak pomóc, jeśli potrafimy dobrać udane kombinacje wyrazów³⁹. Zapoznanie uczniów z mnemotechnikami stwarza większe możliwości przyswajania materiału językowego. Jak słusznie twierdzi Waldemar Marton, nauczyciel może dopomóc w pamięciowym wysiłku ucznia jedynie dzięki zapoznaniu go z technikami ułatwiającymi ten wysiłek, jednak zasadnicza rola w odpowiedniej organizacji tego procesu przypada samemu uczniowi⁴⁰.

³⁷ Tuż po zakończeniu nauki krzywa zapominania rośnie, a dopiero później gwałtownie spada. Po wzroście ilości zapamiętanych informacji następuje gwałtowny spadek, który prowadzi do tego, że w ciągu 24 godzin zapominamy 80% informacji przyswojonych w czasie godziny nauki. Aby temu zapobiec, należy właściwie rozplanować powtórzenia (zob. T. Buzan, *Pamięć na zawołanie. Metody i techniki pamięciowe*, Łódź 1999, s. 66).

³⁸ Mnemotechniki (mnemoniki, gr. *mneme* – pamięć) to różne techniki zapamiętywania, przechowywania i przypominania informacji. Zastosowanie mnemotechnik w przyswajaniu języka obcego pozwala na szybsze i trwałe zapamiętywanie, oparte na tworzeniu różnorodnych, ciekawych skojarzeń. Mnemotechnikom poświęcone są liczne opracowania (zob. np. E. Czerniawska, *Mnemotechniki. Miejsce we współczesnej psychologii*, „Psychologia Wychowawcza” 1985, nr 28, s. 400–410; P. Kalina, *Mnemonika, czyli sztuka kształcenia i wzmocnienia pamięci*, Warszawa 1997; T. Buzan, *Pamięć na zawołanie. Metody i techniki pamięciowe*, Łódź 1999; M. Ganczarska, *Metoda rysunkowa ogniw ortograficznych: wykorzystanie mnemotechniki w kształceniu zintegrowanym*, Opole 2004; J. Skibska, *Mnemotechniki jako czynnik optymalizujący nabywanie przez dzieci umiejętności czytania i pisanie*, Kraków 2018).

³⁹ A.M. Wejn, B.J. Kamieniecka, *Tajemnice pamięci...*, s. 254.

⁴⁰ W. Marton, *Dydaktyka języka obcego w szkole średniej. Podejście kognitywne*, Warszawa 1978, s. 121–122.

Trwałe zapamiętywanie i przypominanie wymagają pewnych zabiegów, tj. stosowania sposobów sprzyjających zapamiętywaniu i wydobywaniu informacji z pamięci⁴¹. Przydatne może okazać się również wskazanie uczniom pewnych technik, których zastosowanie umożliwi przekształcenie czysto pamięciowego uczenia się w proces bardziej zbliżony do uczenia się ze zrozumieniem. Jest to szczególnie ważne w zapamiętywaniu materiału leksykalnego, który ze względu na ograniczenia pamięciowe sprawia uczniom szczególne trudności. W przyswajaniu słownictwa języka obcego istotną rolę odgrywają takie strategie mnemotechniczne, jak wizualizacja czy techniki asocjacyjne, które umożliwiają łączenie wyrazów znanych z nowymi, wspierając tym samym kognitywne procesy przetwarzania informacji. Wśród zalet stosowania mnemotechnik, które wymienia Zbigniew W. Brzeškiewicz, są m.in.:

- oparcie na wyobraźni i skojarzeniach jako nieodzownych elementach sprawnie przebiegającego procesu zapamiętywania;
- tworzenie umysłowych obrazów przedmiotów i idei, które są świetnie zapamiętywane przez prawą półkulę naszego mózgu;
- efektywność pozwalająca zapamiętać nawet siedmiokrotnie więcej informacji;
- umożliwienie skuteczności kodowania informacji i jej przejścia do magazynu pamięci długotrwałej;
- skuteczność stosowania do zapamiętywania różnych treści, np. języków obcych, wiadomości z zakresu innych przedmiotów szkolnych, dat, adresów, przemówień itp.;
- skrócenie czasu przeznaczonego na zapamiętywanie i przypominanie⁴².

Tendencja do posługiwania się strategiami oraz rozszerzenie repertuaru czynności strategicznych wzrasta wraz z wiekiem dziecka. Od 7. roku życia dzieci szybko rozwijają zdolność klasyfikowania i identyfikowania relacji między konkretnymi przedmiotami. Poznane słownictwo można systematyzować wokół tematów, takich jak na przykład rodzina, zwierzęta domowe, szkoła, wakacje, czy wokół kategorii pojęciowych, gdy wśród podanych wyrazów uczeń ma odnaleźć wyraz należący do innej kategorii, to znaczy wyraz,

⁴¹ Na podstawie wyników eksperymentu przeprowadzonego w 1959 r. przez Loyda i Margaret Petersonów zostało stwierdzone, że „jeśli odebrany materiał nie jest powtarzany, to już po upływie około 18–30 sekund zostaje zapomniany” (zob. M. Jagodzińska, *Psychologia pamięci. Badania, teorie, zastosowania*, Gliwice 2008, s. 163). Prawdą jest, że „informacje, których nie powtarzamy i nie opracowujemy, bardzo szybko znikają z pamięci. Z kolei treści, które zostały dobrze utrwalone, są przechowywane długo, nawet przez wiele lat. Pamięć ludzka jest znakomicie dostosowana do tego, by magazynować informacje przez różne okresy czasu” (Ibidem, s. 149).

⁴² Z.W. Brzeškiewicz, *Superpamięć: jak uczyć się trzy razy szybciej*, Warszawa–Łódź 1995, s. 51–52.

który nie pasuje do pozostałych lub przyporządkować podane wyrazy do danej kategorii⁴³.

Na podstawie przeprowadzonych badań zostało stwierdzone, że dopiero dziesięcioletki potrafią skutecznie stosować powtarzanie i organizowanie informacji w celu ich trwalszego zapamiętywania. Wcześniej, aby zapamiętać, dzieci powtarzają słowa, nazywają obrazki, a nawet starają się łączyć ze sobą podobne elementy. Bardziej złożonymi strategiami posługują się uczniowie dopiero pod koniec nauczania początkowego. Powodem tego może być uboga i często nieadekwatna wiedza dzieci na temat pamięci, która uniemożliwia świadomą kontrolę nad czynnościami⁴⁴.

Samodzielne stosowanie przez dziecko strategii pamięciowych może mieć miejsce jedynie wówczas gdy:

- jest ono świadome celu zapamiętywania (np. chce zapamiętać wyraz, aby umieć nazwać osobę, zwierzę, przedmiot itp.);
- wie, w jaki sposób osiągnąć ten cel (stara się coś zrobić, aby zapamiętać, np. z czymś skojarzyć);
- jest w stanie podjąć wysiłek w celu zapamiętania (np. musi się skupić, powtórzyć kilka razy, połączyć zapamiętywane elementy).

Zanim jednak to nastąpi, niezbędna jest pomoc nauczyciela, który powinien zapoznać uczniów z różnymi strategiami pamięciowymi i stopniowo wdrażać do ich stosowania. Aby nauczyć dziecko stosowania strategii pamięciowych, nauczyciel powinien kierować jego czynnościami podczas zapamiętywania, wspomagać go w skupianiu uwagi, gdyż – jak wiadomo – odpowiednia koncentracja uwagi jest koniecznym warunkiem uczenia się i efektywnego zapamiętywania. Koncentracja uwagi wymaga świadomego wysiłku. Dzieci zapamiętują to, na co zwróciły uwagę nawet wówczas, gdy nie postawiły sobie takiego celu, a więc niezależnie od tego, czy robią to intencjonalnie czy mimowolnie. Im bardziej skupiona jest uwaga, tym więcej przyswajamy, tym łatwiejsze, szybsze i trwalsze jest zapamiętywanie.

Jak twierdzi M. Jagodzińska,

efekty pamięci zależą przede wszystkim od podjętych czynności, a nie od samej intencji zapamiętania lub przypomnienia. Intencja pamięciowa wpływa jedynie na wybór form aktywności odpowiednich dla osiągnięcia celu. Wyniki badań nad pamięcią mimowolną świadczą, że do przyswojenia informacji często wystarcza aktywne przetwarzanie, nawet bez zamiaru pamiętania⁴⁵.

⁴³ J. Iluk, *Jak uczyć małe dzieci języków obcych*, Częstochowa 2006, s. 96.

⁴⁴ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 23.

⁴⁵ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci...*, s. 185.

Niezamierzone zapamiętywanie może następować w toku różnych czynności poznawczych. Intencja może wpływać na większą koncentrację uwagi i zaangażowanie, ułatwiając zapamiętywanie. Zapamiętujemy jednak nie tylko to, co chcemy i na czym koncentrujemy uwagę⁴⁶. Niektórzy uczniowie zapamiętują mimochodem i wystarczy im usłyszenie danego zwrotu nawet podczas wykonywania niezwiązanych z nim czynności (pamięć mimowolna). Inni, aby zapamiętać nowy materiał, potrzebują pamięci dowolnej, a więc pełnej koncentracji i wielokrotnych powtórzeń.

Rozwój strategii pamięciowych pozytywnie wpływa na efektywność zapamiętywania. Jednostki, które częściej stosują aktywne strategie pamięciowe, łatwiej się uczą. Jedną z ważniejszych strategii pamięciowych jest organizowanie treści, które jest szczególnie istotne w zapamiętywaniu dowolnym, a wyraża się nie tylko w wiązaniu ze sobą danych aktualnie przyswajanych, ale także we włączaniu ich do dotychczasowej wiedzy jednostki⁴⁷. Wysiłek myślowy zmierzający do zrozumienia znaczenia odbieranych informacji oraz próby odniesienia ich do już posiadanej wiedzy poprzez porównywanie i ocenianie, pozwala na organizowanie oraz porządkowanie zapamiętywanych treści. Takie informacje mogą zostać łatwo włączone w system wiedzy, a liczba niezbędnych dla zapamiętania powtórzeń znacznie maleje. Są one także trwale przechowywane i łatwiej wydobywane z pamięci. Według Wejn i Kamienieckiej, logiczne przyswajanie informacji w porównaniu z zapamiętywaniem mechanicznym daje dwudziestokrotnie większe efekty i to zarówno w odniesieniu do informacji zapisanych, jak i usłyszanych⁴⁸.

Wraz z wiekiem dzieci stopniowo, często spontanicznie organizują materiał, który ma zostać przyswojony. Kształtują się umiejętności dobierania i stosowania strategii odpowiednich do danego zadania pamięciowego. W ten sposób już po dziesiątym roku życia, ucząc się materiału niezorganizowanego (lub zorganizowanego w niskim stopniu), dzieci spontanicznie organizują go, stosując coraz częściej kryteria pojęciowe⁴⁹. Im bardziej zwartą strukturę ma materiał, tym informacje łatwiej są zapamiętywane i trwale przechowywane.

Organizacja napływających informacji wymaga skupienia uwagi, co niejednokrotnie sprawia problemy, zwłaszcza dzieciom. Nauczyciele, chcąc pomóc uczniom w rozwijaniu zdolności pamięciowych, muszą brać pod uwagę to, że w przeciwieństwie do osób dorosłych, które mają większą zdolność kon-

⁴⁶ Z. Włodarski, *Z tajemnic...*, s. 67.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 195.

⁴⁸ A.M. Wejn, B.J. Kamieniecka, *Tajemnice pamięci...*, s. 253.

⁴⁹ M. Jagodzińska, *Rozwój pamięci w ujęciu poznawczym*, [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, seria I, t. 5, L. Wołoszynowa (red.), Warszawa 1986, s. 248.

centracji uwagi i kojarzenia, u dzieci lepiej funkcjonuje pamięć mechaniczna, dzięki której zapamiętują one obcojęzyczne wyrazy głównie w drodze imitacji i wielokrotnego powtarzania⁵⁰. Te psychofizjologiczne różnice należy uwzględnić w procesie dobierania metod i form pracy odpowiednio do poszczególnych grup wiekowych.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej w niniejszym artykule analizy literatury oraz własnych spostrzeżeń mogę stwierdzić, że młodszy wiek szkolny to okres dynamicznego rozwoju procesów poznawczych, który stwarza korzystne warunki dla kształtowania i doskonalenia umiejętności zapamiętywania. Umiejętności te mogą być rozwijane na lekcjach języków obcych dzięki odpowiednio przygotowywanym i przemyślanym działaniom nauczycieli opierającym się na znajomości prawidłowości rozwoju psychofizycznego dzieci oraz ich pamięci. Pokonywanie ograniczeń w pamięci krótkotrwałej jest możliwe dzięki systematycznemu prowadzeniu ćwiczeń zwiększających pojemność pamięci, włączeniu emocji i wykorzystaniu różnorodnych czynności sprzyjających zaangażowaniu obu półkul mózgowych, takich jak na przykład powtarzanie słów (któremu towarzyszy rysowanie lub czynności ruchowe) czy nauka przebiegająca w formie zabawy i wykonywania różnorodnych działań wspierających pamięć. Znaczny wzrost możliwości zapamiętywania treści związany jest również z doskonaleniem umiejętności organizowania zapamiętywanego materiału oraz stosowania strategii pamięciowych i technik zapamiętywania. Za korzystne dla rozwoju umiejętności zapamiętywania należy uznać także stopniowe zapoznawanie uczniów z możliwościami pamięci, sposobami zapamiętywania i wdrażanie ich do przejęcia kontroli nad własną pamięcią.

Bibliografia

- Adamczyk I., *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 2000.
- Asher J., *The Total Physical Response Approach to Second Language Learning*, „The Modern Language Journal” 1969, vol. 53, 1, s. 3–17.
- Brześkiewicz, Z.W., *Superpamięć: jak uczyć się trzy razy szybciej*, Warszawa–Łódź 1995.
- Brzeziński J., *Nauczanie języków obcych dzieci*, Warszawa 1987.
- Czerniawska E., *Mnemotechniki. Miejsce we współczesnej psychologii*, „Psychologia Wychowawcza” 1985, nr 28, s. 400–410.

⁵⁰ T. Woźnicki, E. Zawadzka, *Fazy procesu przyswajania języka obcego*, Warszawa 1981, s. 35.

- Buzan T., *Pamięć na zawołanie. Metody i techniki pamięciowe*, Łódź 1999.
- Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, Poznań 2003.
- Dźwierzżyńska E., *Zastosowanie gier leksykalnych w rozwijaniu pamięci asocjacyjnej*, „Języki Obce w Szkole” 2011, nr 3, s. 22–25.
- Dźwierzżyńska E., *Sposoby optymalizacji przyswajania materiału leksykalnego w procesie nauczania języka obcego*, Rzeszów 2012.
- Garczyński, S., *Motywacja w nauce języków*, „Języki Obce w Szkole” 1967, nr 5, s. 245–250.
- Ganczarska M., *Metoda rysunkowa ogniw ortograficznych: wykorzystanie mnemotechniki w kształceniu zintegrowanym*, Opole 2004.
- Iluk J., *Jak uczyć małe dzieci języków obcych*, Częstochowa 2006.
- Jagodzińska M., *Nowe problemy w badaniach nad rozwojem pamięci*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej” 1993, nr 1, s. 21–30.
- Jagodzińska M., *Rozwój pamięci w dzieciństwie*, Gdańsk 2003.
- Jagodzińska M., *Rozwój pamięci w ujęciu poznawczym*, [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, seria I, t. 5, L. Wołoszynowa (red.), Warszawa 1986.
- Jagodzińska M., *Psychologia pamięci. Badania, teorie, zastosowania*, Gliwice 2008.
- Kalina P., *Mnemonika, czyli sztuka kształcenia i wzmacniania pamięci*, Warszawa 1997.
- Marton W., *Dydaktyka języka obcego w szkole średniej. Podejście kognitywne*, Warszawa 1978.
- Materniak M., *Pedagogika Marii Montessori i jej wykorzystanie w procesie wczesnej nauki języka obcego*, Częstochowa 2008.
- Preibisz A., *Zagadnienie doboru słownictwa w nauczaniu języków obcych*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975*, F. Grucza (red.), Warszawa 1979, s. 125–132.
- Przewęda R., *Rozwój somatyczny i motoryczny*, Warszawa 1981.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiello-Jarża G., *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985.
- Rotrou, J. de, *Pamięć doskonała*, Warszawa 1998.
- Siek-Piskozub T., *Gry i zabawy w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1997.
- Skibska J., *Mnemotechniki jako czynnik optymalizujący nabywanie przez dzieci umiejętności czytania i pisanie*, Kraków 2018.
- Stasiak H., *Wybrane psychodydaktyczne uwarunkowania uczenia się i nauczania języków obcych*, Gdańsk 1992.
- Szewczuk W., *Podstawy psychologii: podręcznik akademicki*, Warszawa 2000.
- Wejn A.M., Kamieniecka B.J., *Tajemnice pamięci*, Warszawa 1976.
- Włodarski Z., *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Warszawa 1974.
- Włodarski Z., *Z tajemnic ludzkiej pamięci*, Warszawa 1990.
- Wołoszynowa L., *Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, M. Żebrowska (red.), Warszawa, s. 532–541.
- Woźnicki T., Zawadzka E., *Fazy procesu przyswajania języka obcego*, Warszawa 1981.